

بررسی انواع خشونت کلامی و عوامل پدیدآورنده آن از نظر دانش آموزان و معلمان

فاطمه کریمی*

استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه گیلان

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۹/۲۰ - تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۰/۱۲/۲۰)

چکیده:

دامنه خشونت لایه‌های گسترده‌ای از رفتار انسانی را در بر می‌گیرد. از جمله لایه‌های زیرین خشونت، خشونت کلامی است که شامل توهین، تحقیر، تهمت، غیبت، برجسب‌زدن و تمسخر می‌باشد. اگر چه همه مصادیق این نوع خشونت اصطلاحاً جرم نامیده نمی‌شود، ولی زمینه را برای خشونت‌های فیزیکی و کثرت‌فتری‌های اجتماعی در روابط بین شخصی، فراهم می‌کند. از این رو پژوهش حاضر به منظور پیشگیری، اقدام به شناسایی انواع خشونت کلامی و عوامل پدید آورنده آن در بین دانش آموزان و معلمان شهر رشت کرده است و از طریق پرسشنامه در مورد ۳۹۰ دانش آموز و ۴۷ معلم که با نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی به دست آمده اجرا شده است. نتایج پژوهش نشان داد که خشونت کلامی در بین دانش آموزان با یکدیگر و معلمان با دانش آموزان شایع است. البته خشونت کلامی در مدارس پسرانه و در بین معلمان مرد به طور معناداری از مدارس دخترانه و معلمان زن بیشتر است. آزمون آماری χ^2 ، بین دیدگاه‌های دانش‌آموزان و معلمان و نیز دانش‌آموزان دختر و پسر در خصوص انواع خشونت کلامی و عوامل پدید آورنده آن تفاوت معناداری را نشان می‌دهد. با توجه به نتایج پژوهش، می‌توان از طریق تدابیر پیشگیرانه روان‌شناختی-تربیتی که از منظر جرم‌شناسی ذیل پیشگیری اجتماعی قرار می‌گیرد، در سطوح خانواده و مدرسه، نسبت به کاهش خشونت کلامی و نهایتاً پیشگیری از خشونت‌های فیزیکی در میان نوجوانان و جوانان اقدام کرد.

کلید واژه‌ها: خشونت، خشونت کلامی، پرخاشگری، پیشگیری، دانش‌آموزان، معلمان.

---

* Email: fathemeh.lahije@yahoo.com

مقدمه:

خشونت آن گونه که در افکار عمومی تصور می‌شود، فقط محدود به خشونت و تعرضات فیزیکی و بدنی نیست. اکثر مردم کتک زدن و زخمی کردن و درگیری‌های فیزیکی را به عنوان مظهر خشونت معنا می‌کنند، در حالی که دامنه تعریف و وجوه عینی خشونت لایه‌های گسترده‌تری از رفتارهای انسانی را دربرمی‌گیرد، که از جمله لایه‌های زیرین خشونت، خشونت کلامی است (Megargee, 1990:15). خشونت ابتدا در ذهن شکل می‌گیرد و بر اساس گفتمان فرهنگی جامعه بنیان نهاده می‌شود. در واقع روش‌های خشونت‌ورزی را باید در ساختار فیزیکی - فرهنگی جامعه جستجو کرد. امروزه اگر چه به دلایل فرهنگی، خشونت فیزیکی کمتر از گذشته به چشم می‌خورد، اما خشونت‌های روانی - کلامی همواره در ساختار فرهنگی جامعه پنهان مانده است و قربانیان زیادی می‌گیرند (محمدی، ۱۳۸۵: ۵۶). خشونت کلامی در درون خانواده‌ها و در موقعیت‌های شغلی یا آموزشی، در میان دانش‌آموزان و حتی در میان دوستان دیده می‌شود و موجب بروز روابط خصومت‌آمیز بین شخصی می‌گردد. از همین روست که پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: زبان از عجائب صنع است، هر چند که جرمش کوچک است، اما طاعت و جرمش بزرگ است، زیرا ایمان و کفر جز با شهادت آن معلوم نمی‌شود و به چیزی از امور دو جهان جز به دلالت و راهنمایی آن نمی‌توان راه یافت (شعبه الحرائی، ۱۳۵۴: ۷۹). قرآن مجید در آیه ۱۱۳ سوره نساء می‌فرماید: «لاخیر فی کثیرا من نجاوهم الا من امر بصدقه او معروف او اصلاح بین الناس».

نظر به اینکه خشونت کلامی به هر رفتاری دلالت دارد که بتواند موجب وهن حیثیت کسی در نظر افراد جامعه شود، از این رو این عمل نه تنها از نظر حقوقی، بلکه از نظر اخلاقی و مذهبی نیز مذموم و ناپسند شمرده می‌شود و تعرضی به شخصیت معنوی انسان است و اگر به طور شایع از افراد جامعه سر بزند، به احتمال زیاد زمینه را برای بروز خشونت‌های فیزیکی فراهم می‌کند. بنابراین، برای پیشگیری از بروز رفتارهای خشونت‌آمیز فیزیکی، شناسایی انواع خشونت‌های کلامی و عوامل پدیدآورنده آن در بین جوانان می‌تواند در امر پیشگیری کارساز باشد. برجسته‌ترین گونه پیشگیری از نوع کنشی، پیشگیری اجتماعی نام دارد. پیشگیری اجتماعی مجموعه‌ای از اقدام‌هایی است که مهار عوامل اثرگذار در شکل‌گیری جرم را دنبال می‌کند (کاری یو، ۱۳۸۲: ۴۴) به نقل از نجفی ابرند آبادی). این نوع پیشگیری، ناظر به اقدام‌های روانشناختی - اجتماعی زودرس، با ماهیت پیشگیری از خطرات بروز رفتارهای مجرمانه است که شامل نوجوانان و جوانان و نیز مکان‌های جامعه‌پذیری آنان مانند خانواده، مدرسه و گروه همسالان می‌شود (کاری یو، ۱۳۸۲: ۴۶) به نقل از نجفی ابرند آبادی). با توجه به آنچه درباره پیشگیری‌های زودرس مطرح می‌شود، گرانیگاه پیشگیری زودرس را می‌توان آموزش و پرورش در معنای گسترده آن دانست. به همین جهت آن را

می‌توان یک پیشگیری آموزشی و پرورشی نامید (رایجیان اصلی، ۱۳۸۲: ۱۴۸). تدابیر پیشگیری زودرس در بردارنده برنامه‌های گسترده‌ای برای پوشش همه کودکان و نوجوانان و حتی خانواده و محیط‌های پیرامون آنهاست.

از آنجا که خشونت کلامی در سطح آموزشگاه، باعث تحقیر و پایین آورد عزت نفس دانش‌آموزان می‌شود و در نتیجه، زمینه و بستری برای بروز خشونت فیزیکی در زندگی بزرگسالی فراهم می‌آورد، لازم است انواع و عوامل پدیدآورنده خشونت کلامی مورد شناسایی قرار گیرد تا راهکارهایی برای تعدیل و رفع آن در بین دانش‌آموزان با یکدیگر و معلمان با دانش‌آموزان ارائه گردد. بدیهی است که شناخت، مقدمه پیشگیری است و تردیدی نیست همه کسانی که سیاست پیشگیری را پیشنهاد می‌کنند، پیش از آن توصیه می‌کنند که باید به خود موضوع وقوف کامل داشت، یعنی باید موضوع را شناخت. شناخت نیز محصول گردآوری اطلاعات و آمار است.

بیان مسأله:

سامانه خصومت و پرخاشگری را می‌توان به مثابه یکی از انواع کژرفتاریها مورد مطالعه قرار داد. عوامل این سامانه شامل خصوصیات ارثی، عوامل زیستی و هورمونی و نیروهای روان شناختی و مشخصه‌های فرهنگی هستند که با یکدیگر در تعامل اند (Hojjat, 1995: 125). در تحلیل رفتارهای خشونت‌آمیز، پژوهشگران (Megargee & Honkanson, 1990: 15) سه دسته از عوامل را ذکر کرده‌اند. دسته اول عوامل درونی یا انگیزشی است. این عوامل باعث ایجاد انگیزه و تمایل در فرد شده و او را به سوی رفتار پرخاشگرانه سوق می‌دهد. دسته دوم عوامل بازدارنده است، حضور این عوامل در شخصیت فرد از بروز خشونت جلوگیری می‌کند. دسته سوم عوامل موقعیتی و یا محیطی هستند، یعنی رفتار فرد نه تنها تحت تأثیر ذاتیات اوست، بلکه متأثر از موقعیت و شرایطی است که فرد در آن موقعیت قرار می‌گیرد. پژوهشی که توسط وایزینگ و مورای (Vising & Murray, 2009: 65) انجام گرفته است نشان می‌دهد، رفتارهای خشونت‌آمیز به نوع شخصیت، نگرش، ویژگی‌های کودک یا نوجوان، جنسیت و حتی عدم پذیرش همسالان ارتباط می‌یابد. کاتی بوش (Kathy Bosch, 2007: 73) در پژوهشی با ۴۰۸ دختر و ۴۳۱ پسر، در بررسی رفتارهای پرخاشگرانه در نوجوانان ۱۴ ساله پرخاشگر و غیر پرخاشگر، به این نتیجه دست یافت که نیم‌رخ رفتارهای خشونت‌آمیز در نوجوانان طرد شده و پرخاشگر، با سایر نوجوانان متفاوت است. نوجوانان خشونت‌طلب بیشتر از نوجوانان غیرخشونت‌طلب تجربه طردشدگی از سوی خانواده را تجربه کرده بودند.

امروزه پرخاشگری کلامی یکی از معضلات جدی فرهنگی ما در تمامی سطوح جامعه است. لواسانی در پژوهشی تحقیر، توهین، دشنام، برچسب زدن، تمسخر در میان دانش‌آموزان و معلمان را به طور شایع گزارش می‌کند (لواسانی، ۱۳۸۶: ۹۱). خشونت کلامی در مدرسه، اثرات سوء فردی و اجتماعی به بار می‌آورد؛ به این معنی، علاوه بر احساس ناراحتی به بی‌زاری از مدرسه، افت تحصیلی و حتی به ترک تحصیل منجر می‌شود (Solomon et al, 1990: 123). پژوهش جیلز و هارپ (Gelles & Harp, 2002: 47) در مورد یک نمونه ملی، مرکب از ۳۳۴۶ نفر از والدین دارای یک فرزند زیر ۱۸ سال که در نزد والدین خود زندگی می‌کردند، نشان داد که ۶۳٪ از فرزندان آنها، حداقل تحت یک نوع پرخاشگری کلامی از قبیل توهین کردن و دشنام دادن توسط والدین قرار گرفته‌اند. فرزندی که پرخاشگری کلامی را از والدین شان تجربه کرده‌اند، درصدهای بالایی از پرخاشگری بدنی، بزهکاری و مشکلات بین شخصی را در مقایسه با کودکان دیگر نشان داده‌اند. پژوهشگران (Solomon & Fran, 1992: 127)، اثرات پرخاشگری کلامی والدین را بر روی عزت نفس و پیشرفت تحصیلی کودکان مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که از مجموع ۱۴۴ کودک ۱۰ ساله تنها ۶ کودک اصلاً مورد پرخاشگری کلامی قرار نگرفته‌اند. به علاوه کودکانی که در معرض پرخاشگری کلامی بیشتری قرار گرفته بودند، عزت نفس کمتر و نمرات کمتری در زبان فرانسه نسبت به کودکانی که کمتر در معرض پرخاشگری کلامی قرار داشتند به دست آوردند. با توجه به اینکه خشونت کلامی، مقدمه خشونت فیزیکی است و شیوع آن باعث پایین آمدن عزت نفس دانش‌آموزان و در نتیجه منجر به بروز کثرت‌های و خشونت فیزیکی در جامعه می‌شود، مسئله پژوهش حاضر شناسایی انواع خشونت کلامی و عوامل پدید آورنده آن در بین دانش‌آموزان و معلمان است.

پیشینه و ادبیات پژوهش:

امروزه پرخاشگری یکی از معضلات جدی فرهنگی ما در تمامی سطوح جامعه است. بسیاری از رفتارها با اینکه به آسیب جسمی منجر نمی‌شوند ولی پرخاشگری محسوب می‌شوند، از جمله آنها پرخاشگری کلامی است، که می‌تواند مقدمه خشونت فیزیکی باشد. بروز خشونت کلامی در بین خانواده‌ها (ملک افضلی، ۱۳۸۶: ۶۴) و مدارس (بازرگان، ۱۳۸۷: ۱۲۲) و (لواسانی، ۱۳۸۶: ۸۹) از فراوانی بسیار بالایی برخوردار است. گزارش رسانه‌ها و نتایج پژوهش‌های مختلف از جمله شارپ و اسمیت (Smith & Sharp, 1995: 37)، اولوئوس (Olweus, 1998: 54) و بازرگان (۱۳۸۸: ۱۸) نشان می‌دهد که در سالهای اخیر رفتارهای خشونت آمیز کلامی، در میان دانش‌آموزان و معلمان افزایش یافته است. عوامل پدیدآورنده آن از نظر دباربیکس (Debarbieux: 2004)، و پین (Pain:)

1997) متعدد است که عبارتند از شرایط اقتصادی، اجتماعی و مسایل خانوادگی و آموزشی. خشونت کلامی در مدرسه، طیفی از رفتارها از جمله تحقیر، توهین، دشنام، زیرپا گذاشتن حقوق دیگران، برچسب زدن، تمسخر، بی‌عدالتی را در بر می‌گیرد. ژاکلین و ماکوبی (Jaclyn & Macobi, 1990) در تحلیل کلاسیک پژوهش خود ابراز داشتند مردها در تمام فرهنگ‌ها پرخاشگرت‌تر از زنها هستند. مردها از همان ابتدای زندگی یعنی از دو سالگی پرخاشگرت‌تر از زنها هستند. نتایج پژوهش لواسانی و یوسفیانی (۱۳۸۷) نشان داد که دانش‌آموزان راهنمایی پسر لرستانی، میزان خشونت کلامی و بدنی را در مدرسه، به طور معناداری بیشتر از دختران گزارش کرده‌اند و همچنین مقایسه معلمان و دانش‌آموزان نشان می‌دهد که معلمان بیش از دانش‌آموزان بر اهمیت عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی در بروز خشونت در مدرسه تاکید می‌کنند. دافتر و همکاران (Dophner et al, 1999: 122) با پژوهشی در زمینه پرخاشگری در آلمان نشان دادند که سه درصد از دختران و ۶ درصد از پسران ۴ تا ۱۸ ساله از سوی اولیای خود کاملاً پرخاشگر معرفی شده‌اند. این درصدها معرف ششصد هزار کودک و نوجوان پرخاشگر در سطح کشور آلمان است. علاوه بر عوامل فردی و خانوادگی، عوامل آموزشی نیز در زمینه خشونت موثرند. از جمله این عوامل می‌توان به محیط فیزیکی کلاس و مدرسه، نحوه ارتباط و تعامل اولیای مدرسه با دانش‌آموزان، مدیریت کلاسی، نحوه تدریس معلمان، برنامه‌ریزی و محتوای درس، انضباط اولیای مدرسه، الگوهای رفتاری موجود در مدرسه و مدیریت آموزشی اشاره نمود. مهابادی (۱۳۸۷: ۶۰) در پژوهشی نشان می‌دهد که طرز برخورد اولیای مدرسه، با کثرتاری دانش‌آموزان، رابطه دارد. نوابی نژاد (۱۳۸۷، ۸۹) در توضیح علل انتخاب روش‌های تربیتی غیرسازنده و نامطلوب که توسط برخی از معلمان اعمال می‌شود، عقیده دارد حقوق پایین، امکانات و تسهیلات نامطلوب تدریس، نبودن وسایل کمک آموزشی، کلاسهای پرجمعیت و ساختمان‌های غیراستاندارد و از همه مهم‌تر فشارهای ناشی از فعالیت‌ها و برخوردهای کلاسی که عمدتاً بار عاطفی دارند، وضعی را به وجود می‌آورد که می‌تواند اختلال‌های رفتاری و گاهی نابسامانی‌های روانی را در معلمان به وجود آورد. بریچ و لاد (Brich & Ladd, 1997: 56) منبع نارضایتی و فشار روانی معلمان را که می‌تواند در کار و زندگی آنان و در نتیجه در رفتار آنان با دانش‌آموزان اثرات نامطلوب بگذارد، در چند دسته تحت عنوان عوامل تنیدگی‌زای مربوط به ذات و ماهیت کار معلمی، عوامل مربوط به نقش معلم، عوامل مربوط به روابط اجتماعی در محیط کار، عوامل مربوط به جو سازمان و ساختار مدرسه، عوامل مربوط به رشد حرفه‌ای و عوامل مربوط به ناهماهنگی مدرسه با دنیای خارج تقسیم کرده است. گرجی (۱۳۸۴: ۲۶) در پژوهشی نتیجه می‌گیرد، از عواملی که می‌تواند موجب بدرفتاری دانش‌آموزان در محیط مدرسه شود، شرایط فیزیکی نامطلوب محیط آموزشی مانند نامناسب بودن

فضای کلاس، میزان نور، درجه حرارت، تعداد زیاد دانش‌آموزان، فضای کم محیط مدرسه و کلاس درس، سرما یا گرمای بیش از اندازه و سر و صدای زیاد است.

گروهی از طرفداران نظرات علوم رفتاری نظیر فروید (Freud) و لورنز (Lorenz) معتقدند پرخاشگری و خشونت رفتاری ریشه در ذات و فطرت آدمی دارد. این غریزه چنانچه به شکل مطلوب و صحیح مثلاً از طریق ورزش و بازی تخلیه شود، جنبه سازندگی خواهد داشت و در غیر این صورت به گونه‌ای تخلیه می‌شود که مخرب خواهد بود (اکبری، ۱۳۸۵: ۷۶ به نقل از مازلو، ۱۹۸۰). در مقابل ذاتی بودن پرخاشگری، عده‌ای دیگر معتقدند، انگیزه پرخاشگری امری اجتماعی و ناشی از یادگیری است که می‌تواند پیشگیری و کنترل شود و رفتار پرخاشگرانه ریشه در فرصت‌های یادگیری دارد (نوابی نژاد، ۱۳۸۷: ۸۹).

فرضیه ناکامی پرخاشگری بر این فرض استوار است که ناکام ماندن تلاش‌های فرد برای دستیابی به هدف، موجب پرخاشگری می‌شود و این نیز به نوبه خود رفتاری را برای صدمه زدن به شی و یا فردی که موجد ناکامی است برمی‌انگیزاند (صبوری، ۱۳۶۱: ۷۸ به نقل از فروم، ۱۹۸۵). عوامل خانوادگی از جمله نحوه برخورد والدین با نیازهای فرزندان، وجود الگوهای نامناسب، سبک رهبری دیکتاتوری در خانواده، تشویق رفتار پرخاشگرانه، تنبیه شدن از طرف والدین، تأثیر بازی‌های ویدئویی و فیلم‌های جنایی، می‌تواند به ایجاد پرخاشگری کمک کند (اکبری، ۱۳۸۵: ۹۶). ابراز خشونت در دانش‌آموزان چه دارای منشاء درونی باشد یا بیرونی، باید توسط معلم و دانش‌آموز کنترل شود. عدم کنترل آن، مناسبات انسانی را آسیب پذیر می‌کند.

با توجه به واقعیت‌های مذکور و جایگاه ویژه‌ای که نظام حقوق اسلامی برای پیشگیری و کنترل عواطف منفی انسان از جمله کنترل خشونت قائل است و از میان انواع خشونت، سفارش‌های زیادی به ترک خشونت کلامی در متون دینی آمده است، آن چنانکه در کلام پیامبر اکرم چنین آمده است: "لا یتقیم ایمان عبد، حتی یتقیم قلبه ولا یتقیم قلبه حتی یتقیم لسانه (شعبه الحرانی، ۱۳۵۴: ۷۵) در خصوص لزوم کنترل خشونت لازم است دانش‌آموزان و معلمان، در نظام آموزشی مبتنی بر فلسفه تربیت اسلامی، با این موازین آشنا بوده و به آنها عمل کنند. پژوهش حاضر، تلاشی در جهت شناسایی انواع خشونت کلامی و عوامل پدید آورنده آن در سطح دبیرستان‌های شهر رشت است تا با شناسایی آن عوامل بتوان پیشنهاداتی برای رفع آنها ارائه کرد و در نهایت، از بروز رفتارهای مجرمانه مربوط به خشونت کلامی و به دنبال آن، خشونت‌های فیزیکی جلوگیری کرد.

روش اجرای پژوهش:

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی بوده، جامعه آماری آن شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر و معلمان زن و مرد دبیرستان‌های شهر رشت می‌باشد که نمونه پژوهش از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای از بین دبیرستان‌های دو ناحیه شهر رشت و در نتیجه از دو دبیرستان دخترانه و دو دبیرستان پسرانه انتخاب شدند و در مجموع ۲۴۵ نفر دانش‌آموز پسر و ۲۳۰ نفر دانش‌آموز دختر، بر طبق جدول مورگان از بین کلاسهای اول و سوم چهار دبیرستان انتخاب گردیدند. از بین معلمان نیز با انتخاب دو دبیرستان دخترانه و دو دبیرستان پسرانه از هر دو ناحیه آموزش و پرورش شهر رشت، جمعاً ۲۸ معلم زن و ۲۴ معلم مرد انتخاب شدند، با توجه به اینکه تعدادی از دانش‌آموزان و معلمان در زمان اجرای پرسشنامه حاضر نبودند و تعدادی نیز پرسشنامه‌ها را عودت ندادند، در پایان موفق به جمع‌آوری ۲۰۰ پرسشنامه از دانش‌آموزان پسر و ۱۹۰ پرسشنامه از دانش‌آموزان دختر و ۲۱ پرسشنامه از معلمان مرد و ۲۶ پرسشنامه از معلمان زن شدیم.

ابزار پژوهش، شامل سه پرسشنامه محقق ساخته و مجموعاً ۲۵ ماده بود. پرسشنامه اول شامل ۹ ماده در مورد انواع خشونت کلامی در مدرسه بر اساس مقیاس ۴ درجه‌ای و پرسشنامه دوم شامل ۸ ماده در مورد عوامل پدیدآورنده خشونت کلامی در دانش‌آموزان بر اساس مقیاس ۶ درجه‌ای و پرسشنامه سوم شامل ۸ ماده در مورد عوامل پدیدآورنده خشونت کلامی در معلمان بر اساس مقیاس ۶ درجه‌ای اجرا گردید. به منظور حصول اطمینان از وجود روایی آزمون، پرسشنامه در اختیار چند نفر از متخصصان روان‌شناسی و علوم تربیتی قرار گرفت. روایی صوری (Face validity) پرسشنامه، توسط این افراد بررسی شد و پایایی (Reliability) پرسشنامه نیز با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه گردید که ضریب آن برابر ۰/۷۹ بود (بازرگان، ۱۳۸۷).

یافته‌های پژوهش:

برای مطالعه انواع رفتارهای خشونت‌آمیز کلامی در دبیرستان از پرسشنامه اول حاوی ۹ ماده استفاده شد. جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که در ماده ۱ (توهین و تهمت زدن دانش‌آموزان به یکدیگر)، فقط ۱۲/۱۹۶٪ از دانش‌آموزان و معلمان هرگز به این کار مبادرت نمی‌کنند، یعنی ۸۸٪ آنها به این نوع خشونت کلامی متوسل می‌شوند. البته بین معلمان و دانش‌آموزان تفاوت وجود دارد و ۲۱/۷۹۶٪ دانش‌آموزان و ۱۰/۹۹۶٪ معلمان هرگز به این کار مبادرت نمی‌کنند و آزمون آماری χ^2 نیز، تفاوت معناداری را بین دانش‌آموزان و معلمان نشان می‌دهد.

خشونت کلامی در ماده‌های ۳ و ۴ (تهدمت‌زدن و فحش و ناسزا و برچسب‌زدن معلمان به دانش‌آموزان) و ماده ۵ (معلمان در مدرسه تا چه میزان دانش‌آموزان را استهزاء و تمسخر می‌کنند) و در ماده ۵ (دانش‌آموزان در مدرسه تا چه میزان به یکدیگر فحش و ناسزا می‌گویند) و ماده ۲ (دانش‌آموزان در مدرسه چقدر به یکدیگر برچسب می‌زنند) خشونت کلامی گر چه شایع است ولی آزمون χ^2 تفاوت معنا داری را بین دانش‌آموزان و معلمان نشان نمی‌دهد.

جدول ۱: فراوانی و درصد نظرات معلمان و دانش‌آموزان در مورد انواع خشونت کلامی در مدرسه و آزمون معناداری آن (پرسشنامه اول)

ماده ها	گروه	هرگز		چند بار در هفته		چندبار در ماه		چندبار در سال		جمع	درجه آزادی	χ^2
		د	ف	د	ف	د	ف	د	ف			
ماده ۱	معلم	۱۰	۲۱/۷۹۶	۲۳	۵۰/۰۹۶	۶	۱۳/۰۹۶	۷	۱۵/۲۹۶	۴۶	۳	۰/۱۳۵
	دانش‌آموز	۳۹	۱۰/۹۹۶	۲۳۰	۶۴/۳۹۶	۴۵	۱۲/۶۹۶	۴۴	۱۲/۳۹۶	۳۵۸		
	جمع	۴۹	۱۲/۱۹۶	۲۵۳	۶۲/۶۹۶	۵۱	۱۲/۶۹۶	۵۱	۱۲/۶۹۶	۴۰۴		
ماده ۲	معلم	۹	۱۹/۶۹۶	۲۷	۵۸/۷۹۶	۶	۱۳/۰۹۶	۴	۸/۷۹۶	۴۶	۳	۰/۰۰۱
	دانش‌آموز	۱۵	۵/۱۹۶	۲۳۷	۷۹/۸۹۶	۳۴	۱۱/۴۹۶	۱۱	۳/۷۹۶	۲۹۷		
	جمع	۲۴	۷/۰۹۶	۲۶۴	۷۷/۰۹۶	۴۰	۱۱/۷۹۶	۱۵	۴/۴۹۶	۳۴۳		
ماده ۳	معلم	۳۱	۷۲/۱۹۶	۴	۹/۳۹۶	۱	۲/۳۹۶	۷	۱۶/۳۹۶	۴۳	۳	۰/۰۰۰
	دانش‌آموز	۱۱۳	۲۹/۸۹۶	۱۰۸	۲۸/۵۹۶	۹۰	۲۳/۷۹۶	۶۸	۱۷/۹۹۶	۳۷۹		
	جمع	۱۴۴	۳۴/۱۹۶	۱۱۲	۲۶/۵۹۶	۹۱	۲۱/۶۹۶	۷۵	۱۷/۸۹۶	۴۲۲		
ماده ۴	معلم	۲۳	۶۲/۳۹۶	۶	۱۶/۳۹۶	۱	۲/۷۹۶	۷	۱۸/۹۹۶	۲۷	۳	۰/۰۰۰
	دانش‌آموز	۹۶	۲۴/۴۹۶	۱۱۳	۲۸/۷۹۶	۱۰۰	۲۵/۴۹۶	۷۵	۲۱/۶۹۶	۳۸۴		
	جمع	۱۱۹	۲۷/۶۹۶	۱۱۹	۲۷/۶۹۶	۱۰۱	۲۳/۴۹۶	۸۲	۲۱/۳۹۶	۴۳۱		
ماده ۵	معلم	۳۲	۶۶/۷۹۶	۴	۱۰/۴۹۶	۱	۲/۱۹۶	۱۰	۲۰/۸۹۶	۴۷	۳	۰/۰۰۰
	دانش‌آموز	۹۶	۳۶/۷۹۶	۸۰	۲۱/۳۹۶	۸۳	۲۲/۱۹۶	۷۵	۱۹/۹۹۶	۳۷۶		
	جمع	۱۱۹	۴۰/۱۹۶	۸۴	۲۰/۰۹۶	۸۴	۱۹/۸۹۶	۸۵	۲۰/۰	۴۲۳		

جدول شماره ۲ در ارتباط با انواع خشونت کلامی بر حسب جنسیت دانش‌آموزان نشان می‌دهد که در ماده ۱ پرسشنامه اول (توهین و تهدمت‌زدن دانش‌آموزان به یکدیگر)، تنها ۱۰/۹۹۶٪ از دانش‌آموزان هرگز به این کار اقدام نمی‌کنند و در واقع ۸۹٪ اقدام به خشونت کلامی می‌کنند، ولی آزمون آماری χ^2 تفاوت معناداری را بین دختران و پسران دانش‌آموز نشان نمی‌دهد. در ماده ۲ (چه میزان دانش‌آموزان به یکدیگر فحش و ناسزا می‌گویند)، ملاحظه می‌شود که ۵/۱۹۶٪ دانش‌آموزان هرگز به این کار مبادرت نمی‌کنند، یعنی ۹۵٪ این نوع خشونت را انجام می‌دهند. البته بین دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معناداری وجود دارد، به نحوی که در دختران به کارگیری این نوع خشونت بیشتر از پسران است. در ماده ۳ (دانش‌آموزان تا چه میزان به یکدیگر برچسب می‌زنند)،

داده‌ها نشان می‌دهد که فقط ۱۱/۷۹۶٪ از دانش‌آموزان هرگز به این کار اقدام نمی‌کنند و تقریباً ۸۸٪ دانش‌آموزان این نوع خشونت را انجام می‌دهند. البته به کارگیری این رفتار در پسران بیشتر از دختران است. در ماده ۴ (معلمان چه میزان به دانش‌آموزان تهمت می‌زنند)، یافته‌ها نشان دهنده آن است که ۲۹/۸۹۶٪ از دانش‌آموزان باور دارند که معلمان هرگز به این کار اقدام نمی‌کنند. البته این تفاوت دیدگاه دختران و پسران در این باره می‌تواند تأییدی بر تفاوت به کار بردن این نوع خشونت کلامی در معلمان زن و مرد باشد که در بین معلمان مرد، به کارگیری این نوع خشونت بیشتر رواج دارد.

جدول ۲: فراوانی و درصد نظرات دانش‌آموزان پسر و دختر در مورد انواع خشونت کلامی در مدرسه و تفاوت معناداری آن (پرسشنامه اول)

ماده ها	جنسیت	هرگز		چند بار در هفته		چندباردر ماه		چندباردر سال		جمع	درجه آزادی	χ^2
		د	ف	د	ف	د	ف	د	ف			
ماده ۱	پسر	۱۸	۱۰/۳۹۶	۱۲۶	۷۱/۳۹۶	۱۲	۶/۸۹۶	۲۱	۱۱/۹۹۶	۱۷۷	۳	۰/۰۰۷
	دختر	۲۱	۱۱/۶۹۶	۱۰۴	۵۷/۵۹۶	۳۳	۱۸/۳۹۶	۳۳	۱۲/۷۹۶	۱۸۱		
	جمع	۳۹	۱۰/۹۹۶	۲۳۰	۶۴/۳۹۶	۴۵	۱۲/۶۹۶	۴۴	۱۲/۳۹۶	۳۵۸		
ماده ۲	پسر	۱۱	۱۱/۶۹۶	۵۸	۶۱/۱۹۶	۱۶	۱۶/۸۹۶	۱۰	۱۰/۵۹۶	۹۵	۳	۰/۰۰۰
	دختر	۲	۲/۰۹۶	۱۷۹	۸۸/۶۹۶	۱۸	۸/۹۹۶	۱	۰/۵۹۶	۲۰۰		
	جمع	۱۳	۵/۱۹۶	۲۳۷	۷۹/۸۹۶	۳۴	۱۱/۴۹۶	۱۱	۳/۷۹۶	۲۹۵		
ماده ۳	پسر	۱۱	۷/۰۹۶	۱۲۹	۶۵/۰۹۶	۴۱	۱۹/۳۹۶	۹	۸/۹۹۶	۱۹۰	۳	۰/۰۲۱
	دختر	۳۳	۱۶/۸۹۶	۱۱۷	۵۹/۰۴۹۶	۳۴	۱۷/۳۹۶	۱۳	۶/۶۹۶	۱۹۷		
	جمع	۴۴	۱۱/۷۹۶	۲۴۶	۶۲/۳۹۶	۷۵	۱۸/۳۹۶	۲۲	۷/۸۹۶	۳۸۷		
ماده ۴	پسر	۵۵	۲۸/۱۹۶	۵۶	۲۸/۶۹۶	۴۷	۲۴/۰۹۶	۳۸	۱۹/۸۹۶	۱۹۶	۳	۰/۸۲۵
	دختر	۵۸	۳۱/۷۹۶	۵۲	۲۸/۴۹۶	۴۳	۲۳/۵۹۶	۳۰	۱۶/۴۹۶	۱۸۳		
	جمع	۱۱۳	۲۹/۸۹۶	۱۰۸	۲۸/۵۹۶	۹۰	۲۳/۷۹۶	۶۸	۱۷/۹۹۶	۳۷۹		

در بررسی عوامل پدید آورنده خشونت کلامی در دانش‌آموزان، جدول شماره ۳ فراوانی و درصد نظرات دانش‌آموزان و معلمان رانشان می‌دهد. ماده ۱ پرسشنامه دوم (خصوصیات فردی دانش‌آموز مانند عصبی بودن، پرخاشگر بودن باعث خشونت می‌شود)، نشان می‌دهد که فقط ۸/۱۹۶٪ از معلمان و دانش‌آموزان معتقدند هرگز عصبی بودن، پرخاشگر بودن دانش‌آموز باعث خشونت کلامی نمی‌شود، یعنی مجموعاً ۹۲٪ دانش‌آموزان و معلمان معتقدند عصبی بودن، پرخاشگر بودن دانش‌آموز، باعث خشونت کلامی او می‌شود و همه معلمان معتقدند که عصبی بودن و پرخاشگر بودن دانش‌آموز باعث خشونت کلامی او می‌شود. و در ماده ۲ (شرایط خانوادگی مانند تعلیم و تربیت دانش‌آموزان، شغل و درآمد و سواد والدین و روابط نامناسب والدین و فرزندان باعث خشونت

کلامی آنها می شود)، فقط ۱۶٪ گزینه هرگز را انتخاب کرده‌اند، یعنی تقریباً ۸۳٪ با این نظر موافق هستند. که البته این موافقت در بخش معلمان بیشتر از دانش‌آموزان است. در ماده ۳ (افت تحصیلی و ناتوانی دانش‌آموزان در حل مسایل درسی و تحصیلی باعث خشونت کلامی دانش‌آموزان می‌شود)، تنها ۱۰٪ دانش‌آموزان و معلمان گزینه هرگز را انتخاب کرده‌اند، یعنی ۹۰٪ آنها با این نظر موافق‌اند که البته معلمان بیشتر از دانش‌آموزان با این گزینه موافق‌اند.

در ماده ۴ (جو کلاس درس مثلاً روابط نامناسب دانش‌آموزان با یکدیگر باعث خشونت کلامی می‌شود)، فقط ۲٪ معلمان گزینه هرگز را انتخاب کرده‌اند و این در حالی است که ۱۱٪ دانش‌آموزان به گزینه "هرگز" پاسخ داده‌اند. یعنی بین نظرات دانش‌آموزان و معلمان تفاوت دیده می‌شود.

جدول شماره ۴ نشان دهنده عوامل پدید آورنده خشونت کلامی در معلمان است. در پاسخ به ماده ۱ پرسشنامه سوم (خصوصیات فردی معلمان مانند عصبی بودن، پرخاشگر بودن باعث خشونت کلامی معلمان می‌شود)، ۱۴/۱۹۶٪ از معلمان و دانش‌آموزان گزینه هرگز را انتخاب کرده‌اند، یعنی ۸۶٪ موافق‌اند که خصوصیات فردی معلمان، باعث خشونت کلامی آنان می‌شود. البته دانش‌آموزان بیشتر از معلمان باور دارند که خصوصیات فردی معلمان باعث خشونت کلامی آنها می‌شود. و ماده ۲ (خشونت کلامی روشی برای اداره کردن کلاس از طرف معلم است)، با توجه به پاسخ هرگز، حدود ۴۱٪ با این نظر موافق نیستند و تنها ۴۹٪ آن را صحیح می‌دانند. البته درصد موافقت دانش‌آموزان بیشتر از معلمان است و در ماده ۳ (شلوغ بودن کلاس‌ها و فضای کلاس باعث خشونت کلامی معلمان می‌شود)، ۱۷/۳۹۶٪ گزینه هرگز را انتخاب کردند، یعنی نشان می‌دهد که تقریباً ۸۲٪ با این ماده موافق‌اند. البته دانش‌آموزان بیشتر از معلمان با این ماده موافق بودند.

تفاوت نظرات دانش‌آموزان دختر و پسر، در خصوص عوامل پدید آورنده خشونت کلامی در معلمان براساس پرسشنامه سوم در جدول شماره ۵ نشان داده شده است. ۱۳/۵۹۶٪ از دانش‌آموزان گزینه هرگز را در پاسخ به ماده ۱ (خصوصیات فردی معلمان باعث خشونت کلامی آنان می‌شود)، انتخاب کرده‌اند، یعنی ۸۴٪ دانش‌آموزان، خصوصیات فردی معلمان را باعث خشونت کلامی معلمان می‌دانند اما دانش‌آموزان دختر بیشتر از دانش‌آموزان پسر با این ماده موافق هستند.

در ماده ۲ (ناتوانی‌های معلم باعث خشونت کلامی‌اش می‌شود)، داده‌ها نشان می‌دهد که ۱۶/۲۹۶٪ از دانش‌آموزان گزینه هرگز را انتخاب کردند، یعنی حدود ۸۴٪ با این ماده موافق‌اند. البته دانش‌آموزان پسر بیشتر از دانش‌آموزان دختر با آن موافق هستند. و در ماده ۳ (شلوغ بودن کلاس‌ها و فضای کلاس باعث خشونت کلامی معلمان می‌شود)، ۸/۷۹۶٪ گزینه هرگز را انتخاب کردند، یعنی حدود ۹۱٪ با این ماده موافق‌اند که درصد موافقان این ماده در بین دختران به طور معناداری بیشتر از پسران است.

جدول ۳: فراوانی و درصد نظرات دانش‌آموزان و معلمان در مورد عوامل پدیدآورنده خشونت کلامی در دانش‌آموزان و آزمون معناداری آن (پرسشنامه دوم)

χ^2	درجه آزادی	جمع	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		هرگز		گروه	ماده ها
			د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف		
۰/۰۲۲	۵	ف													معلم دانش‌آموز جمع	ماده ۱
		۴۷	۲۳/۴۹۶	۱۱	۴۶/۸۹۶	۲۲	۱۰/۶۹۶	۵	۱۰/۶۹۶	۵	۸/۵۹۶	۴	۰	۰		
		۳۸۳	۲۱/۷۹۶	۸۳	۲۸/۷۹۶	۱۱۰	۲۲/۵۹۶	۸۶	۶۳/۹۶	۲۴	۱۱/۷۹۶	۴۵	۹/۱۹۶	۳۵		
۴۳۰	۲۱/۹۹۶	۹۴	۳۰/۷۹۶	۱۳۲	۲۱/۲۹۶	۹۱	۶/۷۹۶	۲۹	۱۱/۴۹۶	۴۹	۸/۱۹۶	۳۵				
۰/۰۰۰	۵	ف													معلم دانش‌آموز جمع	ماده ۲
		۴۶	۴۵/۷۹۶	۲۱	۳۲/۶۹۶	۱۵	۱۹/۶۹۶	۹	۰	۰	۲/۲۹۶	۱	۰	۰		
		۳۸۴	۱۷/۴۹۶	۶۷	۱۹/۰۹۶	۷۳	۲۰/۱۹۶	۷۷	۱۲/۸۹۶	۴۹	۱۲/۸۹۶	۴۹	۱۸/۰۹۶	۶۹		
۴۳۰	۲۰/۵۹۶	۸۸	۲۰/۵۹۶	۸۸	۲۰/۰۹۶	۸۶	۱۱/۴۹۶	۴۹	۱۱/۶۹۶	۵۰	۱۶/۰۹۶	۶۹				
۰/۰۰۱	۵	ف													معلم دانش‌آموز جمع	ماده ۳
		۴۱	۱۴/۶۹۶	۶	۹/۸۹۶	۴	۴۶/۳۹۶	۱۹	۲۶/۸۹۶	۱۱	۲/۴۹۶	۱	۰	۰		
		۳۹۱	۱۵/۳۹۶	۶۰	۱۳/۰۹۶	۵۱	۲۰/۰۹۶	۸۱	۰/۰۹۶	۸۲	۱۸/۴۹۶	۷۳	۱۱/۵۹۶	۴۵		
۴۳۲	۱۵/۳۹۶	۶۶	۱۲/۷۹۶	۵۵	۲۱/۵۹۶	۱۰۰	۲۱/۵۹۶	۹۳	۱۶/۹۹۶	۷۳	۱۰/۴۹۶	۴۵				
۰/۰۰۲	۵	ف													معلم دانش‌آموز جمع	ماده ۴
		۴۹	۱۶/۳۹۶	۸	۲۶/۵۹۶	۱۳	۲۴/۵۹۶	۱۲	۲۸/۶۹۶	۱۴	۲/۰۹۶	۱	۲/۰۹۶	۱		
		۳۷۹	۱۸/۵۹۶	۷۰	۱۴/۰۹۶	۵۳	۲۶/۶۹۶	۱۰۱	۱۴/۸۹۶	۵۶	۱۴/۸۹۶	۵۶	۱۱/۳۹۶	۴۳		
۴۲۸	۱۸/۲۹۶	۷۸	۱۵/۴۹۶	۶۶	۲۶/۴۹۶	۱۱۳	۱۶/۴۹۶	۷۰	۱۳/۳۹۶	۵۷	۱۰/۳۹۶	۴۴				

جدول ۴: فراوانی و درصد نظرات دانش‌آموزان و معلمان در مورد عوامل پدیدآورنده خشونت کلامی در معلمان و آزمون معناداری آن (پرسشنامه سوم)

Z ²	درجه آزادی	جمع	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		هرگز		گروه	ماده ۱
			د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف		
۰/۰۱۲	۵	ف													معلم دانش‌آموز جمع	ماده ۱
		د	۲/۴۹۶	۱	۲۲/۰۹۶	۹	۱۹/۵۹۶	۹	۲۲/۰۹۶	۹	۱۴/۶۹۶	۶	۱۹/۵۹۶	۸		
		جمع	۳۷۷	۲۳/۹۹۶	۹۰	۱۹/۶۹۶	۷۴	۱۷/۵۹۶	۷۴	۹/۳۹۶	۳۵	۱۶/۲۹۶	۶۱	۱۳/۵۹۶		
		۴۱۸	۲۱/۸۹۶	۹۱	۱۹/۹۹۶	۸۳	۱۷/۵۹۶	۸۳	۱۰/۵۹۶	۴۴	۱۶/۰۹۶	۶۷	۱۴/۱۹۶	۵۹		
۰/۰۲۳	۵	ف													معلم دانش‌آموز جمع	ماده ۲
		د	۰	۰	۲/۲۹۶	۱	۸/۹۹۶	۱	۸/۹۹۶	۴	۲۰/۰۹۶	۹	۶۰/۰۹۶	۲۷		
		جمع	۳۳۷	۸/۶۹۶	۲۹	۶/۵۹۶	۲۲	۱۷/۵۹۶	۲۲	۱۴/۲۹۶	۴۸	۱۴/۸۹۶	۵۰	۳۸/۳۹۶		
		۳۸۲	۷/۶۹۶	۲۹	۶/۰۹۶	۲۳	۱۶/۵۹۶	۲۳	۱۳/۶۹۶	۵۲	۱۵/۴۹۶	۵۹	۴۰/۸۹۶	۱۵۶		
۰/۰۲۵	۵	ف													معلم دانش‌آموز جمع	ماده ۳
		د	۲/۲۹۶	۱	۱۳/۰۹۶	۶	۲۸/۳۹۶	۶	۱۷/۴۹۶	۸	۱۰/۹۹۶	۵	۲۸/۳۹۶	۱۳		
		جمع	۳۹۸	۲۰/۲۹۶	۸۱	۱۱/۱۹۶	۴۵	۲۲/۸۹۶	۴۵	۱۳/۸۹۶	۵۵	۱۶/۳۹۶	۶۵	۱۶/۱۹۶		
		۴۴۴	۱۸/۵۹۶	۸۲	۱۱/۵۹۶	۵۱	۲۵/۷۹۶	۵۱	۱۴/۲۹۶	۶۳	۱۵/۸۹۶	۷۰	۱۷/۳۹۶	۷۷		

جدول ۵: فراوانی و درصد نظرات دانش‌آموزان دختر و پسر در مورد عوامل پدیدآورنده خشونت کلامی در معلمان و آزمون معناداری آن (پرسشنامه سوم)

χ^2	درجه آزادی	جمع	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		هرگز		جنسیت	ماده ها	
			د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف			
۰/۰۰۹	۵	ف													پسر	ماده ۱	
		د	۲۲/۲۹۶	۴۱	۱۵/۱۹۶	۲۸	۱۶/۸۹۶	۳۱	۸/۴۹۶	۱۵	۱۸/۴۹۶	۳۴	۱۹/۸۹۶	۳۶			
		جمع	۲۲/۲۹۶	۹۰	۱۹/۶۹۶	۷۴	۱۷/۵۹۶	۶۶	۱۶/۲۹۶	۳۵	۱۶/۲۹۶	۶۱	۱۳/۵۹۶	۵۱			
۰/۱۰۳	۵	ف													پسر	ماده ۲	
		د	۲۵/۶۹۶	۴۵	۸/۵۹۶	۱۵	۱۷/۰۹۶	۳۰	۱۳/۱۹۶	۲۳	۲۲/۷۹۶	۴۰	۱۳/۱۹۶	۲۳			
		جمع	۲۱/۹۹۶	۸۰	۱۲/۳۹۶	۴۵	۱۷/۰۹۶	۶۲	۱۲/۱۹۶	۴۴	۲۰/۵۹۶	۷۵	۱۶/۲۹۶	۵۹			
۰/۰۰۰	۵	ف													پسر	ماده ۳	
		د	۳۲/۸۹۶	۵۹	۲۰/۰۹۶	۳۶	۹/۴۹۶	۷	۱۱/۱۹۶	۲۰	۱۲/۲۹۶	۲۲	۱۴/۴۹۶	۲۶			
		جمع	۲۵/۸۹۶	۱۳۹	۳۱/۶۹۶	۵۶	۸/۵۹۶	۱۵	۵/۶۹۶	۱۰	۶/۳۹۶	۱۱	۲/۸۹۶	۵			

نتیجه‌گیری:

بررسی خشونت کلامی در مدارس شهر رشت، نشان داد که انواع خشونت کلامی در بین دانش‌آموزان با یکدیگر و دانش‌آموزان با معلمان شایع است. به عنوان نمونه، براساس ماده ۱ پرسشنامه اول، ۵۰٪ معلمان و ۶۴٪ دانش‌آموزان اعلام کردند که دانش‌آموزان در هفته چند بار به یکدیگر توهین می‌کنند، تهمت می‌زنند و فحش و ناسزا می‌گویند که نتیجه این پژوهش با پژوهش بازرگان، صادقی و لواسانی (۱۳۸۵) و پژوهش لواسانی و یوسفیانی (۱۳۸۷) و نیز پژوهشهای اسمیت و شارپ (۱۹۹۵) و آرورا و تامپسون (۱۹۸۸) و اولوئوس (۱۹۹۹) و بلومار (۲۰۰۷) در زمینه وجود انواع خشونت در مدارس هماهنگی دارد.

البته اظهارنظر در مورد ماده ۴ پرسشنامه اول، مبنی بر اینکه معلمان چه میزان به دانش‌آموزان تهمت می‌زنند، بین نظرات دانش‌آموزان و معلمان تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. ۷۲٪ معلمان معتقدند که هرگز این کار را انجام نمی‌دهند، در حالی که فقط ۲۹٪ دانش‌آموزان این کار را از طرف معلمان نفی کردند. این تفاوت دیدگاه را پژوهش بازرگان (۱۳۸۵) نیز تأیید کرده است. در ماده‌های ۴، ۵، پرسشنامه اول که به نحوی مربوط به خشونت کلامی معلمان و کادر آموزشی نسبت به دانش‌آموزان است، ملاحظه می‌شود که درصد گزینه هرگز در بین سایر گزینه‌ها از طرف معلمان بالاترین درصد و از طرف دانش‌آموزان کمترین درصد را به خود اختصاص داده است. این یافته‌ها می‌تواند نشان دهنده این معنی باشد که یا معلمان از نحوه رفتار همکاران شان با دانش‌آموزان اطلاعی ندارند و یا شاید از اظهار رفتار خشونت آمیز هم صنفان خود درمقابل دانش‌آموزان خودداری می‌کنند.

بر اساس جدول شماره ۲ تفاوت آشکاری بین نظرات دختران و پسران دانش‌آموز در خصوص انواع خشونت کلامی در بین دانش‌آموزان با یکدیگر و معلمان با دانش‌آموزان وجود دارد، بدین معنی که گزینه هرگز در هر یک از ماده‌ها غیر از ماده ۲ بین دختران بیشتر از پسران است. یعنی دانش‌آموزان پسر چه در ارتباط با یکدیگر و چه در ارتباط با معلمان شان بیشتر از دختران از انواع خشونت کلامی استفاده می‌کنند. یافته این پژوهش با پژوهشهای لواسانی، یوسفیانی، کرمی (۱۳۸۵) و صادقی، بازرگان و لواسانی (۱۳۸۲) و صالحی، صالحی (۱۳۸۶) و کاراکوسکی (۲۰۰۷)، ژاکلین و ماکوبی (۱۹۹۰)، وهن، ویزینگ، اشتراوس (۲۰۰۷) تأیید شده است. این امر شاید ناشی از روحیه بالاتر پرخاشگری به طور ذاتی در پسران باشد و بخشی نیز به فرهنگ جامعه برگردد که در بسیاری از جامعه‌ها پرخاشگری از طرف مردان را می‌پذیرند.

در مورد عوامل پدید آورنده خشونت کلامی در بین دانش‌آموزان بر اساس جدول شماره ۳، بیشترین درصد معلمان یعنی ۴۵٪ آنها ماده ۲ یعنی شرایط خانوادگی دانش‌آموزان را عامل پدید

آورنده خشونت کلامی دانش‌آموزان ذکر کرده‌اند و در حالی که بیشترین درصد دانش‌آموزان یعنی ۳۲٪ آنها ماده ۷ (حجم زیاد کتاب درسی)، را عامل پدید آورنده خشونت کلامی ذکر کرده‌اند، که نتیجه این پژوهش با پژوهش‌های اولوئوس، دیاریو (۱۹۹۶)، مونتویا (۱۹۹۸) و پین (۱۹۹۷) تائید می‌شود.

در بررسی تفاوت نظرات دانش‌آموزان دختر و پسر، در مورد عوامل پدید آورنده خشونت در دانش‌آموزان در ماده ۳ (شرایط فرهنگی و محیطی کلاس درس)، ماده ۴ (افت تحصیلی دانش‌آموز) و (جو روانی کلاس درس) و (حجم زیاد مطالب درسی)، بین دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معناداری وجود دارد. این تفاوت‌ها می‌تواند نشانگر تفاوت‌های ذاتی و اجتماعی مقوله پرخاشگری، در بین دختران و پسران باشد (صبوری، ۱۳۶۱: ۱۶). به عنوان نمونه عملاً تعداد افت تحصیلی در پسران بیشتر از دختران است و این امر ناشی از روحیه متفاوت دختران از پسران است که اغلب پسران در دوران مدرسه وقت کمتری را برای مطالعه درسی اختصاص می‌دهند (بازرگان، ۱۳۸۷: ۲۶).

در بررسی تفاوت نظرات دانش‌آموزان و معلمان، در خصوص عوامل پدید آورنده خشونت کلامی در معلمان، براساس جدول شماره ۴، دانش‌آموزان بیشترین درصد عامل پدید آورنده خشونت کلامی معلمان را، درآمد ناکافی معلمان، عدم انگیزه در آنها و معلمان بیشترین درصد عامل پدید آورنده خشونت کلامی در معلمان را شلوغ بودن کلاس اعلام کردند. نتیجه این پژوهش با پژوهش لواسانی، یوسفیانی، کرمی (۱۳۸۷)، مایکلتن (Mycelton, 1983)، (Holdavi, 1987) و وین سون (Vinseven, 1999) تأیید می‌شود.

بر اساس جدول شماره ۵، دانش‌آموزان دختر و پسر، ۳۲٪ (پسران) و ۴۵٪ (دختران)، بیشترین عوامل پدید آورنده خشونت کلامی در معلمان را، شلوغ بودن کلاس ها اعلام کردند و نشان می‌دهد که جمعیت بیش از حد کلاسها، عصبی شدن و تنگ خلقی معلم را به دنبال دارد و تأثیر آن بر بخش معلمان زن بیش از معلمان مرد است. به نظر می‌رسد برای کاهش خشونت کلامی معلم، آموزش و پرورش باید رعایت استانداردهای نسبت معلم به دانش‌آموز را در دستور کار خود قرار دهد.

از آنجا که خشونت کلامی در میان دانش‌آموزان و حتی معلمان شایع است و شیوع آن می‌تواند زمینه خشونت فیزیکی را فراهم کند، می‌توان با اعمال یک مجموعه تدابیر پیشگیرانه نسبت به کاهش خشونت کلامی و نیز پیشگیری از وقوع خشونت فیزیکی، اقدام کرد. در واقع برنامه‌های پیشگیرانه نوعی مداخله روانی- اجتماعی زود هنگام است که بر این فرض مبتنی است که هر اندازه فرد بیشتر در معرض خطر قرار گیرد و مشکلات آن پیچیده‌تر و مدت آن طولانی‌تر باشد، به همان اندازه میزان احتمال ورود و درگیر شدن و پایداری در رفتارهای مجرمانه شدیدتر خواهد شد.

بنابراین پیشگیری رشد مدار، با بهره جستن از اقدام‌های ترمیمی و اصلاحگرانه درازمدت در از بین بردن تداوم رفتارهای نامناسب در افراد موثر است. ویژگی این پیشگیری عبارت است از تربیت مدار بودن (شخصیت سازی افراد از طریق تدابیر آموزشی- پرورشی)، فرد مدار بودن (تمرکز بر فرد، جهت تقویت سازوکار های خودکنترلی و آموزش مهارت‌های اجتماعی). چون تدابیر پیشگیری زودرس دربردارنده برنامه‌های گسترده‌ای، برای پوشش همه کودکان و جوانان و حتی خانواده و دیگر محیط‌های پیرامون آنهاست، به زبان دیگر این برنامه ها هم فرد و هم محیط را در بر می گیرد، بنابراین در سطح مدرسه می توان برای والدین و معلمان کلاس‌های آموزشی برگزار کرد تا دانش‌آموزان از طریق الگوگیری صحیح از والدین در خانه و در مدرسه از معلمان، رفتارهای پرخاشگرانه را به حداقل برسانند.

چون در دوره دبیرستان، دانش‌آموزان در مرحله نوجوانی و جوانی قرار دارند و در این دوره، به تناسب رشد فیزیولوژیکی و روانی، در جستجوی رفتارهای استقلال طلبانه و کسب هویت هستند، پیشنهاد می‌شود کلاس‌ها و کارگاه‌های آموزشی برای اولیای خانه و مدرسه، جهت آشنایی آنها با واقعیت‌های روان شناسی رشد این دوره طراحی شود. برای آنکه کلاس‌ها و کارگاه‌های آموزشی والدین و مربیان دارای جذابیت باشد، می‌توان کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزشی را تحت عناوینی همچون آموزش حقوق شهروندی، سلامت، بهداشت جسمی و روانی و روش‌های تربیت اسلامی با همکاری سازمان‌های بیرون از کادر آموزش و پرورش همچون دادگستری، مراکز دانشگاهی، سازمان بهزیستی و مراکز خدماتی، بهداشتی دایر کرد.

منابع و مأخذ:

الف. فارسی:

- قرآن مجید

۱. اکبری، رضا (۱۳۸۵) ماهیت پرخاشگری، تهران: انتشارات علمی- فرهنگی، ص ۷۶.
۲. بازرگان، زهرا (۱۳۸۴) بررسی پرخاشگری کلامی در مدارس راهنمایی، مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تهران: سال ۲۵، شماره ۲، صص ۲۴-۱۲.
۳. بازرگان، زهرا (۱۳۸۷) بررسی پرخاشگری کلامی در مدارس متوسطه، مجله روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران: سال ۳۳، شماره ۱، صص ۲۸-۱.
۴. رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۸۳) مباحثی در علوم جنایی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۸ و ۴۹، صص ۱۵۲-۱۴۰.

۵. شعبه الحرائی، علی بن الحسین (۱۳۵۴) **تحف العقول**، جنتی عطایی، احمد، انتشارات علمیه اسلامی، ص ۷۹.
۶. صادقی، ناهید و لواسانی، مسعود (۱۳۸۲) بررسی وضعیت خشونت کلامی در مدارس راهنمایی شهر تهران، **مجله روانشناسی و علوم تربیتی**، دانشگاه تهران: سال ۳۳، شماره ۱، صص ۲۵-۱.
۷. صالحی، ابراهیم (۱۳۸۶) بررسی عوامل موثر بر خشونت مردان نسبت به زنان در استان مازندران، **دوفصلنامه علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه کرمان**، سال چهارم، شماره ۶، صص ۸۴-۷۶.
۸. صبوری، ا (۱۳۶۱) **آنا تومی ویران سازی انسان**، فروم، اریک، تهران: انتشارات پویا، ص ۷۸.
۹. کاری یو، روبر (۱۳۸۲) **مداخله روان شناختی - اجتماعی** زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه، نجفی ابرند آبادی، علی حسین (۱۳۸۱)، **مجله تحقیقات حقوقی**، شماره ۳۵ و ۳۶، صص ۶۰-۴۹.
۱۰. گرجی، یوسف (۱۳۸۴) **بررسی ملاکهای نمره انضباط از دیدگاه مسولان مدارس استان چهارمحال و بختیاری**، وزارت آموزش و پرورش، شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش استان اردبیل، صص ۳۲-۲۲.
۱۱. لواسانی، مسعود و یوسفیانی، غلامعلی (۱۳۸۶) فراوانی و علل رفتارهای خشونت آمیز در مدارس دوره راهنمایی لرستان، **فصلنامه روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران**، شماره ۲، سال ۳۷، صص ۱۰۰-۷۷.
۱۲. محمدی، حکمت (۱۳۸۵) **بررسی عوامل موثر بر پر خاشگری دانش آموزان پسر دوره آموزش متوسطه استان اردبیل**، وزارت آموزش و پرورش، شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش اردبیل، صص ۶۰-۴۷.
۱۳. ملک افضلی، حسین (۱۳۸۶) **بررسی انواع خشونت خانوادگی در شهر اصفهان، فصلنامه علوم پزشکی دانشگاه آزاد اسلامی**، شمار ۷۲، صص ۶۹-۵۹.
۱۴. مهابادی، سیامک (۱۳۸۷) **بررسی رابطه کژ رفتاری اخلاقی-اجتماعی دانش آموزان دوره متوسطه شهر اصفهان با عوامل آموزشی**، وزارت آموزش و پرورش، شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان تهران صص ۶۴-۵۲.
۱۵. نوایی نژاد، شکوه (۱۳۸۷) **رفتارهای ناپهنجار کودکان و راههای پیشگیری و درمان**، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ص ۸۹.

ب. خارجی:

1. Brich, S. H. and Ladd G. W (1997), The Teacher-Child Relationship and Children's Early School Adjustment, **Journal of school Psychology**, Vol.4, No.12, pp45-55.
2. Dophner. M. Plack. J. Lehmkuhl, G (1999). **Aggression and Preventing of**

- Bullying**, An Annual Review of Research, Vol. I. Chicago: University of Chicago press, p.122.
3. Gelles, R. Harrop. J (2002), **Verbal Aggression by Parents and Psychosocial Problems of Children**, University of Rhode Island, Kingston, p.47.
  4. Hojjat, M.R (1995), Developmental Pathways to Violence: A Psychodynamic Paradigm. **Peace Psychology Review**, vol.1, No, 6 .pp112-127.
  5. Kathy, Bosch (2007), **When Words are Used as Weapons, Verbal Abuse**, published by University of Nebraska, Lincoln Extension,p.73.
  6. Menaker,J(1994).Factors Affecting School Vandalism and Violence , **Journal of National Organization Legal Problem**,Vol.2,No.12.pp7-19.
  7. Megargee, E., and Hokanson, J (1990). **The Dynamics Aggression. Individual, Group and International Analysis**, Hariper & Row, p.15.
  8. Olweus, D (1998), **Aggression in Schools, Bullies and Whipping Boys**, Washington D.C.Hemisphere Press, p.54.
  9. Smith. P. K & Sharp. S (1998), **School Bullying**, Routledge Press, p.37.
  10. Solomon, R & etal (1999), **Effects of Parental Verbal Aggression on Children's Self-esteem and School Marks**, Department of Psychology, University of Montreal, p.123.
  11. Solomon and Fran, Coise Serres (1999), **Effects of Parental Verbal on Children's Self-esteem and School marks**, Department of Psychology, the University Of Montreal, Quebec, Canada, p.127.
  12. Vising and Murray (2009), **Verbal Aggression and Psychosocial Problems of Adolescence**. University of New Hampshire, p.65.